

УДК 373.5.091.33:811.111'243

Г. В. МАТЮХА, Є. С. АЗАРОВА

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ САМОСТІЙНОГО РОЗШИРЕННЯ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Статтю присвячено питанню самостійного розширення учнями старших класів словникового запасу для реалізації спілкування англійською мовою. Проаналізовано теоретичні дослідження й практичні розробки, присвячені методиці розширення англомовного словника старшокласників. Окрему увагу приділено розробці комплексу вправ з формування лексичних навичок учнів.

Ключові слова: методика, навчання, словниковий запас, англомовне спілкування.

Сучасна іншомовна освіта ставить перед педагогами складні професійні завдання, серед яких провідним є розширення англомовного словникового запасу школярів. Словник людини відіграє важливу роль в організації процесу комунікації як специфічної форми прийому й видачі інформації, обміну думками, переконаннями, враженнями тощо. На жаль, у шкільній практиці словникова робота обмежена навчальним планом, а словник учня – шкільним лексичний мінімумом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблему навчання іншомовної лексики розглядали П. Б. Гурвич, І. О. Зимня, О. О. Леонтєв, М. В. Ляховицький, Р. Ю. Мартинова, С. Ю. Ніколаєва, Ю. І. Пасов, Г. В. Рогова та ін. Вченими проаналізовано труднощі засвоєння іншомовної лексики, визначено принципи відбору лексичного матеріалу, запропоновано модель формування лексичних навичок і методи та прийоми організації навчально-виховного процесу з навчання лексичних одиниць, розроблено методику роботи із засвоєння лексичних одиниць тощо.

Якісна сформованість лексичних навичок є запорукою реалізації успішного іншомовного спілкування, чим і пояснюється посилений інтерес науковців до пошуку найбільш ефективних шляхів навчання іншомовної лексики.

Сучасна методична скринька поповнилася теоретичними дослідженнями та практичними розробками, присвяченими визначенню ролі й місця потенційного англомовного словника студентів (Я. В. Стрельчук), організації лексичного матеріалу та його засвоєнню як фактору, що визначає ефективність навчання лексики (О. Ю. Дигтяр), методиці навчання розширення активного словника на основі художніх текстів домашнього читання (М. Г. Трещова) та на основі індивідуальних стратегій навчання (А. В. Зикова), використанню інтернет-технологій як засобу організації самостійної роботи тих, хто навчається (Л. Г. Жук, О. В. Чувіліна) та з'ясуванню основних принципів навчання іншомовної лексики (О. Ю. Дигтяр, О. М. Шапов) та ін. Розглянемо їх більш детально.

Я. В. Стрельчук називає афіксальне словотворення важливим способом утворення нових слів і пропонує такі напрями роботи з лексикою, як робота з морфемами в утворених словах, робота з утвореними словами та їх аналіз, формування утворених слів і пошук англійських еквівалентів або елементів слів у рідній мові. Головним принципом навчання лексичного матеріалу Я. В. Стрельчук вважає “від простого – до складного” [5, с. 76–77].

На особливу увагу заслуговує думка О. Ю. Дигтяр про взаємозв’язок засвоєння лексики й теми усного мовлення, взаємоінтеграцію між процесами формування лексичних навичок та розвитку на їх основі відповідних умінь, відпрацювання граматики з максимумом відповідного лексичного наповнення і, навпаки, відпрацювання лексики у граматичних формах, що найчастіше використовуються.

Спеціально розроблена в межах наукового дослідження О. Ю. Дигтяр система вправ заснована на провідних методичних принципах (Н. В. Баграмова, В. О. Бухбіндер, Е. М. Ларіна), до яких дослідниця додає ще принцип, який передбачає наявність у навчальному процесі самостійного лексико спрямованого компонента, що реалізується у фрагментах уроку з розвитку тематичного мовлення, принцип універсалізації засвоєння лексики, принцип максимального збільшення навчальних зусиль із засвоєння нетематичної (абстрактної та службово-структурної) лексики [1].

Питання визначення найбільш дієвих основоположень навчання лексики досліджує й О. М. Шаповал. Науковець установлює взаємозв’язок й взаємовплив власне лексичних навичок і навичок пізнавальної діяльності, описує стратегії навчання різних видів лексики, визначає найбільш ефективні методи та прийоми навчання лексичного матеріалу. Дослідник розробив когнітивну модель навчання лексичного аспекту іноземної мови, яка являє собою багаторівневу, поліструктурну й поліфункціональну єдність. Ця єдність забезпечується механізмом взаємодії основних її компонентів: цільового, змістового, процесуально-керувального та результативного.

М. Г. Трещова аналізує можливості художніх текстів домашнього читання як джерела формування лексичних навичок. Дослідниця стверджує, що під час читання відбувається переробка текстової інформації, розпізнавання лексичних значень. Розроблена науковцем система вправ з розширення активного іншомовного словника тих, хто навчається, передбачає формування лексичних навичок у творчих вправах, рольових іграх, сценаріях і вправах, розроблених на основі так званих “семантичних ланів”. Провідною вправою з розширення активного словника дослідниця обирає рольову гру на основі художніх творів [6].

Запропонована А. В. Зиковою методична модель розширення словникового запасу являє собою поетапну інноваційну систему навчання, яка враховує індивідуальні психологічні особливості осіб, які навчаються, специфіку й взаємозв’язки розширення лексики з усними розмовними темами на основі відбору текстів.

До основних методичних прийомів роботи з лексикою на основі тексту дослідниця зараховує самостійне впізнавання певних лексичних одиниць, семантизацію нових слів з власного досвіду осіб, які навчаються, і за допомогою більш складних когнітивних стратегій, заснованих на роботі логічного мислення, фіксацію нових слів у словниках, використання лексичних одиниць у мовленні на етапі контролю, виконання серії складних вправ з розвитку вміння використовувати новий лексичний матеріал тексту в змінних формах у власних висловлюваннях, самостійне виконання особами, які навчаються, інформаційних завдань на розширення знань про окремі лексичні одиниці тощо [4].

Зацікавленість учнів комп'ютером призводить до високої мотивації процесу навчання. Учні з великим задоволенням ведуть діалог з комп'ютером, у них спостерігається підвищення загальної комп'ютерної й мовної культури, відбувається індивідуалізація навчання. Крім того, комп'ютер не виявляє негативних емоцій у разі повторення помилок, забезпечує об'єктивність оцінювання та ефективно використання вправ і тренувань [2, с. 9].

Використанню інтернет-технологій як засобу організації самостійної роботи студентів присвятила свої наукові праці Л. Г. Жук. Дослідниця стверджує, що самостійна робота студентів реалізується їх участю в спеціально розроблених видах діяльності іноземною мовою. На думку Л. Г. Жука, персональний веб-сайт викладача – це централізований спосіб упровадження інтернет-технологій у навчальний процес з іноземної мови. Зміст веб-сайту пропонує чотири етапи формування лексичних навичок осіб, які навчаються, від рецептивного сприйняття й осмислення до закріплення в тренувальних вправах, від них – до самостійного опрацювання нових джерел інформації з подальшим використанням вивчених лексичних одиниць у процесі спілкування.

Розроблена дослідницею модель навчання включає дві основних групи діяльності: самостійну роботу з ресурсами (пошук, аналіз, перетворення інформації, участь у веб-проектах) та інтернет-комунікація (електронна пошта й форуми) [3].

О. В. Чувіліна обирає проектну методику як засіб реалізації іншомовного спілкування й стверджує, що проектна діяльність з використанням інтернет-технологій у цілому та робота в режимі інтернет-форуму зокрема є продуктивною формою організації самостійної роботи, результативність якої виявляється у демонстрації творчої активності вивчаючих. Особливу увагу слід звернути на запропоновану дослідницею класифікацію способів/методів організації проектної діяльності з використанням інтернет-технологій на іншомовних матеріалах засобів масової інформації [7].

Аналіз чинних підручників з англійської мови для учнів старших (10–11) класів (О. Д. Карп'юк, А. М. Несвіт, Т. Л. Сірик та ін.) довів, що вони не пропонують системи вправ з формування лексичних навичок шко-

лярів на основі різних інформаційних джерел як ефективну форму самостійної роботи учнів.

Мета статті – теоретично обґрунтувати методики навчання старшокласників самостійного розширення англomовного словникового запасу, виявити ефективні форми, методи й прийоми засвоєння нових лексичних одиниць і формування на їх основі лексичних навичок для реалізації англomовного спілкування.

На основі всього раціонального в проаналізованих вище дослідженнях і власного педагогічного досвіду викладання англійської мови ми пропонуємо методику навчання старшокласників самостійного розширення англomовного словникового запасу, яка реалізується в створеному нами комплексі вправ. Його розробка заснована на виявлених можливостях доповнення сучасних методик шкільної англomовної освіти, дослідженій сутності змісту англomовної освіти учнів цього віку, визначених психологічних особливостях навчання старших школярів англomовної лексики, обраних дидактичних і методичних принципах навчання старшокласників англomовного лексичного матеріалу.

Формування в старшокласників лексичних навичок відбувається поетапно. На початку навчання (мовний етап) спостерігається інтенсивне самостійне засвоєння лексичних знань. З їх усвідомленням формуються лексичні навички й розвиваються лексичні вміння. З їх сформованістю навчання поступово переходить на інший щабель – передкомунікативний. Цей етап передбачає активну навчально-мовленнєву діяльність старшокласників і тренування в аудіюванні, читанні, письмі та говорінні на основі зразків мовлення. Мовлення учнів мотивоване, адже вони самостійно вирішують певне комунікативне завдання.

Передкомунікативний етап є основою для реалізації процесу англomовного спілкування на комунікативному етапі, який передбачає спілкування старшокласників на основі набутого ними мовленнєвого досвіду. Він має творчий характер, адже вибір лексики, логічне й послідовне оформлення висловлювання, повнота висловлювання тощо в кожного учня свої. Становлення всіх зазначених компонентів змісту розширення словникового запасу старшокласників для реалізації англomовного спілкування відбувається послідовно: від сприйняття лексичного матеріалу, його усвідомлення й запам'ятовування – до опанування, яке уможлиблює самостійне використання учнями цього матеріалу. Ці розумові операції відповідають різним видам мовленнєвої активності школярів: від рецептивних – до репродуктивних, а від них – до продуктивних.

Розроблений нами комплекс вправ ґрунтується на відомих у методичці дидактичних і методичних принципах, серед яких провідними вважаємо принципи тематичності, свідомості, науковості й доступності, принцип взаємопов'язаного навчання нового лексичного матеріалу з раніше вивченим, принцип мотиваційного забезпечення та систематичності навчання, принцип міцності й дієвості результатів навчання (В. М. Плахотник), принцип повного засвоєння навчального (лексичного) матеріалу

(Р. Ю. Мартинова), принцип удосконалення іншомовних лексичних навичок і вмінь під час реалізації спілкування цією мовою, принцип взаємопов'язаного формування лексичних навичок і навичок пізнавальної діяльності (О. М. Шамов), принцип максимального збільшення навчальних зусиль із засвоєння нетематичної (абстрактної та службово-структурної) лексики (О. Ю. Дигтяр).

Створений комплекс вправ реалізується через різноманітні завдання. Вони є універсальними, тому що їх можна використовувати в роботі над словниковим запасом учнів будь-якої вікової групи, адаптуючи до запитів учнів, незалежно від джерела інформації. Запропоновані нами вправи доцільно використовувати для самостійного оволодіння учнями лексичними знаннями, навичками та вміннями, читаючи автентичні художні твори чи матеріали засобів масової інформації, слухаючи улюблені англomовні пісні чи переглядаючи кінострічки англійською мовою, готуючи різноманітні проекти чи беручи участь у віртуальних подорожах, міжнародних інтернет-програмах чи інтернет-конференціях.

Комплекс вправ з навчання старшокласників самостійного розширення словникового запасу для реалізації англomовного спілкування складається з трьох розділів. Перший – пошуковий – передбачає вправи, спрямовані на самостійне виявлення нової лексики. У межах цього розділу учням пропонується виконати завдання із самостійного опрацювання інформаційного джерела з метою знаходження незнайомих лексичних одиниць, ознайомлення з їх семантичною (робота із словниками), фонетичною (робота з фонограмою за її наявності) і граматичною формами (робота з довідниками з граматики), дослідження сполучуваності слів з іншими словами (робота з довідниками з лінгвістики і граматики) і розпізнавання в нових інформаційних джерелах в усній чи письмовій формах (художні автентичні тексти, матеріали засобів масової інформації, e-mail повідомлення, перегляд кінофрагментів тощо).

Для спрощення організації самоконтролю з боку учня отриманих знань учителю можна підготувати “ключі-відповіді”. Необхідно навчити учнів аналізувати помилки, знаходити правила утворення тієї чи іншої форми, ліквідувати зроблені помилки додатковим опрацюванням інформаційних джерел.

Другий розділ вправ – етап актуалізації опорних знань – включає завдання із засвоєння нової лексики й формування лексичних навичок. На цьому етапі ефективними є вправи з утворення різних граматичних форм слів, їх поєднання в словосполучення (на запропонованому матеріалі), виконання вправ на імітацію зразка бажано з використанням фонограми (за її наявності), вправи на підстановку та трансформацію нових лексичних одиниць, розширення зразка мовлення за допомогою нової лексики, складання речень, групування декількох простих речень (надаються) у мікро-текст, відповіді на питання з використанням нових слів, коротенькі перекази текстів інформаційних джерел, різноманітні словарні (комп'ютерні ігри) тощо.

Ігри полюбують усі учні та грають незалежно від мови (рідної чи іноземної – яку вивчають) і хлопці, і дівчата. Іноді “середній” учень краще перекладає на іноземну мову і орієнтується в незнайомій лексиці, ніж той, хто встигає на “відмінно”, – це результат його захоплення комп’ютерними іграми. Тому ми використовуємо це захоплення старшокласників і пропонуємо багато словникових ігор, спрямованих на формування автоматичної, стійкої лексичної навички.

Серед словникових ігор найбільш популярними є ігри на переклад на рідну/іноземну мову, ребуси, чайнворди, кросворди, визначення зайвого чи узагальнювального слова та інші, які можна підібрати як у друкованому, так і комп’ютерному варіантах. Доречною також є розробка “ключів” з метою економії часу й зусиль на перевірку виконаних завдань як з боку учня, так і з боку вчителя.

Третій розділ вправ обслуговує етап реалізації. Завданням цього етапу є організація спілкування школярів з використанням нової лексики у взаємозв’язку з раніше вивченою. Ефективним на цьому етапі навчання є участь старшокласників в інтернет-форумах, конференціях, захист веб-проектів, проведення віртуальних подорожей та екскурсій, організація інтерв’ю, проведення інформативного обзору улюблених засобів масової інформації, рольових ігор тощо. Вправи третього розділу виконуються на уроці або на персональному веб-сайті вчителя.

Висновки. Отже, з огляду на вищевикладене можна зазначити, що суть навчання самостійного розширення старшокласниками словникового запасу для реалізації англomовного спілкування полягає у формуванні навичок миттєвого сприйняття, розуміння, перетворення й відтворення незнайомих лексичних одиниць, оперування ними в усіх видах мовленнєвої діяльності. Причому читання, письмо й аудіювання автентичних інформаційних джерел використовують як засіб підготовки до іншомовної комунікації.

У ході дослідження ми звернули увагу на самостійне розширення старшокласниками англomовного словникового запасу, тому подальші дослідження ми плануємо пов’язати з використанням запропонованого нами комплексу вправ на персональному веб-сайті.

Список використаної літератури

1. Дигтяр О. Ю. Организация лексического материала и его усвоения как фактор, соопределяющий эффективность обучения иноязычной лексике: английский язык, средняя степень школьного обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. Ю. Дигтяр. – Владимир, 2009. – 191 с.
2. Єрьомін Ю. В. Методичні аспекти використання комп’ютерної техніки в навчанні іноземної мови [Електронний ресурс] / Ю. В. Єрьомін. – Режим доступу: <http://linguact.hyperlink.ru/articles/eremin.html>.
3. Жук Л. Г. Интернет-технологии как средство организации самостоятельной работы студентов технических вузов (на материале обучения иностранному языку) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Жук Людмила Григорьевна. – Санкт-Петербург, 2006. – 265 с.

4. Зыкова А. В. Методика расширения словарного запаса иноязычной лексики на основе индивидуальных стратегий обучения: на материале французского языка как второго иностранного в языковом вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / А. В. Зыкова. – Москва, 2010. – 231 с.

5. Стрельчук Я. В. Роль і місце потенційного англомовного словника студентів нефілологічних спеціальностей / Я. В. Стрельчук // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”. Сер.: Педагогіка. – 2012. – Т. 209. – Вип. 197. – С. 75–80. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchduped_2012_209_197_16.pdf.

6. Трещева М. Г. Методика обучения расширению активного словаря на основе художественных текстов домашнего чтения студентов третьих курсов языковых факультетов вузов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / М. Г. Трещева. – Москва, 2006. – 17 с.

7. Чувилина О. В. Методика обучения студентов неязыкового вуза самостоятельной работе с материалами СМИ при использовании интернет-технологий (английский язык) : дис. ... канд. пед. наук / О. В. Чувилина. – Нижний Новгород, 2009. – 182 с.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2015.

Матюха А. В., Азарова Е. С. Методика обучения старшеклассников самостоятельного расширения словарного запаса для реализации англоязычного общения

Статья посвящена вопросу самостоятельного расширения учениками старших классов словарного запаса для реализации общения на английском языке. Проанализированы теоретические исследования и практические разработки, посвященные методике расширения англоязычного словаря старшеклассников. Отдельное внимание уделено разработке комплекса упражнений по формированию лексических навыков учащихся.

Ключевые слова: методика, обучение, словарный запас, англоязычное общение.

Matyukha G., Azarova Ye. Methods of Teaching Students of Self-Expanding Vocabulary for the Realization of English-Language Communication

The article is devoted to students' self-expanding vocabulary for the realization of communication in English language. The theoretical research works and practical investigations, devoted to the methods of expanding senior pupils' English vocabulary are analyzed. The study reveals that the vocabulary, the people have, plays an important role in the organization of the communication process as a specific form of reception and production of information, exchange of opinions, beliefs, experiences, etc.

In recent years, continuous modernization of the contents of foreign language education is being realized where lexical skills are considered to be an important component. Their qualitative readiness is the ground for the successful realization of foreign language communication, which explains the enhanced interest of scientists to find the most effective ways of teaching foreign language vocabulary.

Modern theoretical research works and practical investigations are devoted to the definition of the role and the place of students' potential English vocabulary, the organization of lexical material and its learning, methods of teaching how to expand pupils' active vocabulary on the basis of fiction literature texts for home reading and on the basis of individual learning strategies, the use of Internet technologies as a means of organization of individual student's work, finding the basic principles of teaching foreign language vocabulary and others.

Special attention is given to the making of complex of exercises of the formation of students' lexical skills.

Key words: methods, teaching, vocabulary, English-language communication.